

Скідан Н. В.,
*студентка 6 курсу, 1 групи,
Слідчо-криміналістичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ-РЕЦИДИВИСТА ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Ключові слова: особа злочинця-рецидивіста, рецидивна злочинність, запобігання злочинності.

Анотація: У тезах досліджено характерні ознаки особи злочинця-рецидивіста.

Ключевые слова: личность преступника-рецидивиста, рецидивная преступность, предупреждение преступности.

Аннотация: В тезисах исследованы характерные признаки личности преступника-рецидивиста.

Key words: repeat offenders, recidivism, crime prevention.

Summary: The theses examined the characteristics of a repeat offender.

Злочинність стала невід'ємною складовою життя будь-якого суспільства, вона має різні форми прояву, до злочинної діяльності залучені особи різного віку, статті, соціального статусу тощо. Однак, вважаємо, що найнебезпечнішим проявом злочинності є рецидивна злочинність, яка є складним правовим та кримінологічним явищем нашого суспільства. На відміну від первинної злочинності, рецидивна злочинність є стійким неодноразовим проявом кримінальної поведінки, яка, за загальним, правилом є цілеспрямованою та умисною. У зв'язку з цим рецидивна злочинність має набагато більший рівень суспільної небезпечності та потребує рішучих дій для зменшення рівня її проявів.

Науковці зазначають, що особистість будь-якої людини формується її діяльністю на підставі соціального і біологічного спадкування. Соціальне спадкування означає засвоєння індивідом створених попередніми поколіннями культурних, моральних і правових цінностей, традицій, звичаїв, а також інших правил поведінки. Біологічне спадкування здійснюється на підставі передачі народженому організму генетичної програми, за допомогою якої відбувається не тільки побудова тіла, але й біологічно обумовлені особливості психіки: темперамент, задатки, інтелект, тип нервової системи, а також спадкоємні хвороби, у тому числі і психічні. Особистість формується під впливом єдиного потоку біологічної і соціальної інформації, і в більшості випадків неможливо визначити головний провідний фактор, оскільки все взаємозалежно. Отже, у людині концентрується й у певних рамках взаємодіє біологічна і соціальна інформація. В свою чергу, внутрішнє відображення зовнішнього миру і відповідна реакція кожної особистості специфічна, як і увесь внутрішній світ людини, хоча він і соціально детермінований.

Сутність людської поведінки, її спрямованість та зміст мають, в першу чергу, соціальне походження і значення. В той же час динамічна сторона будь-якої поведінки, в тому числі злочинної, у широкому змісті слова, визначаються біологічними властивостями особи. Справа в тому, що властивості нервової системи, які безпосередньо не впливають ані на зміст психіки людини, ані на результативну сторону її діяльності, виявляються, насамперед, в особливостях темпераменту, що додає своєрідного оформлення

актам поведінки, і в певних умовах вони можуть мати вплив і на зміст певної діяльності [1, с. 77–78].

Разом із тим, у загальному розумінні особа злочинця — це людина, що вчинила злочин, в якому проявилась її антисуспільна спрямованість, яка виражає сукупність соціально-демографічних, соціально-психологічних, моральних, правових та інших соціально-значимих властивостей, ознак, зв'язків, відносин, якостей, які у всій своїй сукупності та в сукупності із зовнішніми умовами та обставинами впливають на характер її злочинної поведінки [2, с. 55].

Деякі вчені вважають, що антисуспільна спрямованість є найголовнішою ознакою особи злочинця та її поведінки. Однак, антисуспільні властивості особистості можуть мати різну силу, стійкість, глибину, напруженість і стійкість. Звідси можна зробити висновок, що далеко не в усіх випадках антисуспільні властивості можуть бути настільки стійкими, щоб можна було говорити про наявність антисуспільної спрямованості. У зв'язку з цим слід також зазначити, що в кримінології не вироблено єдиної точки зору з приводу того, чи всім злочинцям властива антисуспільна спрямованість.

Ю. П. Степанова, досліджуючи це питання, зазначає, що свідченням стійкості антисуспільних властивостей виступає насамперед неодноразове вчинення злочинів, тому можна з впевненістю стверджувати, що антисуспільна спрямованість є обов'язковою характеристикою особи рецидивіста. У змісті антисуспільної спрямованості особи рецидивіста виділяють зневажання інтересів суспільства, ігнорування праці, невміння контролювати свою поведінку, неповага, байдуже ставлення до інтересів інших людей, алкоголізм і наркоманія, інші аморальні спонування, звички, властивості. Спрямованість багатьох рецидивістів визначається поглядами, ідеями та інтересами, що вступають у суперечність з загальнолюдськими цінностями і панівною правосвідомістю. Тривала злочинна діяльність та низький соціальний статус неодноразово засудженого створює особливий психологічний настрій, що сприяє активізації та затвердженню, закріпленню антисуспільної спрямованості особистості. Науковець дійшла висновку, що у формуванні антисуспільної спрямованості особи рецидивіста, засудженого до позбавлення волі, можна виділити два етапи.

Перший етап триває з моменту народження людини до вчинення першого злочину. Другий етап — починається після вчинення злочину і триває весь наступний період життя особи. В нього входить формування антисуспільної спрямованості під час відбування покарання у виді позбавлення волі [3, с. 676–677].

У своїх роботах В. С. Батиргареева детально підходить до вивчення характеристики особи рецидивіста - учасника організованої злочинної групи, на нашу думку, запропонований нею підхід щодо цього питання є застосовний до усієї категорії рецидивістів. Так, авторка вважає, що дослідження особи рецидивіста – учасника організованої злочинної групи доцільно проводити за такими групами ознак і властивостей: соціально-демографічні; кримінально-правові; морально-психологічні; психічні. У своєму комплексі перелічені групи надають цілісне уявлення про зазначених осіб.

Так, соціально-демографічні ознаки характеризують злочинця як людину конкретної епохи, яка має соціальний статус і посідає певне місце у суспільних відносинах. Здебільшого перший злочин вчиняється у ранньому віці і триває така «кар'єра» приблизно до 45 років; рецидивісти не мають традиційної освіти, проте вони проходять, так звані, «тюремні університети»; багато з них мають сім'ю тощо. Група кримінально-правових ознак властива тільки особам, винним у вчиненні злочину і “... представляє собою сукупність юридично значущих відомостей про вік, осудність, спрямованість і тривалість злочинної діяльності, рецидив, вчинення одночасно декількох злочинів, використання для цього конкретних засобів і методів, механізмів застосування насильства, його форм тощо”. Тобто мова йде про злочинну «кар'єру» рецидивіста, при цьому кількість засуджень протягом злочинної кар'єри рецидивіста залежить від характеру рецидиву. Щодо морально-психологічного обліку рецидивіста варто зазначити, що в багатьох дослідженнях превалює відоме наукове “кліше” – всі рецидивісти запеклі невинні особи з абсолютним домінуванням негативних рис та властивостей. Однак, джерелом розумової і поведінкової активності людини є її потреби. Між потребами рецидивістів і законотворчих людей більше спільного, ніж відмінного. Різниця криється лише у способі задоволення цих потреб та змісті деяких з них. Якщо зробити спробу виокремити найспецифічнішу потребу

рецидивістів, то, вочевидь, це буде потреба у спілкуванні, особливність якої обумовлюється колом осіб, з якими вони спілкуються. Щодо психічної складової треба зазначити, що більше половини всіх рецидивістів мають будь-які психічні розлади, що не виключають осудності. На першому місці серед рецидивістів – учасників організованих злочинних груп поширені психічні розлади і розлади поведінки, пов'язані зі вживанням психоактивних речовин. Далі за частотою поширеності в них слід виділити так звані розлади особи та поведінки у зрілому віці, а саме, специфічні розлади особи; розумову відсталість, що не виключає осудності; органічні, включаючи симптоматичні, психічні розлади; інші психічні розлади [4, с. 2, 4, 6, 9].

Враховуючи вищенаведене, загальну характеристику особи-рецидивіста можна представити наступним чином: досвід знаходження в місцях позбавлення волі викривляє свідомість такої особи. Поступово людина починає звикати до фізичної ізоляції, все більше втрачаючи здатність жити на свободі без порушення закону. Зворотним боком адаптування рецидивістів до умов місця позбавлення волі є втрата ними навичок нормального життя поза ним. Тому таких осіб об'єднує недостатня внутрішня спроможність до саморегуляції поведінки, схильність до імпульсивних реакцій без обміркування наслідків власних вчинків, прагнення задовольнити свої бажання негайно будь-яким засобом. З іншого боку, рецидивісти, набуваючи злочинного досвіду шляхом аналізу своїх злочинних дій та обмінюючись інформацією щодо «ефективних» способів підготовки, вчинення й приховування злочинів, використовують отримані знання в подальшій злочинній діяльності [5, с. 266-267].

У контексті дослідження даної проблематики варто погодитися з Б. М. Головкіним, що безпосередньою причиною підвищеної рецидивнебезпечності кримінальної активності осіб, які в минулому вже вчиняли злочини і мали судимість, кримінологи називають виразну і стійку антисуспільну спрямованість особистості злочинця (до 60 %), а також похідні від неї інші особистісні деформації сфери свідомості і волі, активізовані криміногенними життєвими ситуаціями. Поряд із суто особистісним чинником вагомий вплив на продовження злочинної діяльності раніше засудженими особа-

ми здійснюють: повернення до того самого середовища, в якому початково відбувалося формування антисуспільної спрямованості особистості, збереження кола знайомств і продовження спілкування з особами групи криміногенного ризику за місцем проживання, зіткнення із тими самими життєвими проблемами та буденними негараздами, які в минулому зумовлювали вибір кримінального шляху їх вирішення та не втратили свого мотиваційного підґрунтя. Серед особистісних рис і властивостей далеко не другорядна роль у нездатності відновити суспільно прийнятний статус після засудження належить соціальній дезадаптації таких осіб, інтелектуальній і вольовій пасивності, неубачанні власних доленосних перспектив, байдужості до суспільних норм та вимог моралі, несприйняттю загрози повторного засудження, повсякденному життю за мінливими обставинами. Такі особи схильні до конформних впливів, а також пошуку незначної ситуативної вигоди з метою задоволення нагальних матеріальних потреб у підтриманні мінімального рівня життєдіяльності і, що головніше, заради задоволення примітивних корисливих інтересів у здобутті засобів доведення звичного для них способу життя (буденне вживання алкогольних напоїв, наркотиків, психотропних речовин, задоволення азартно-ігрової залежності, надмірне «захоплення сексом» тощо) [6, с. 103-104].

Підводячи підсумки, варто зазначити, що особа злочинця-рецидивіста як об'єкт кримінологічного дослідження і досі залишається актуальним питанням та потребує подальшого теоретичного і практичного розвитку. Оскільки, як відомо, рівень рецидивної злочинності у країні є досить високим, а відбуття кримінального покарання після вчинення попередніх злочинів, не має ефективного впливу на досліджувану категорію осіб та не є у повній мірі належним засобом попередження вчиненню повторних злочинів. Окрім цього, поряд з вивченням даної категорії осіб також гостро стоїть питання попередження рецидивної злочинності як явища у цілому.

Таким чином, вирішення наведених питань знаходиться як у площині нормативного регулювання, так і зміні правосвідомості правозастосувача, адже змін потребують не тільки законодавчі підходи, а й усвідомлення ціннісних підвалин суспільного життя

як самим цим суспільством в цілому, так і кожним його членом окремо, до того ж мова йде й про усвідомлення співробітниками державних та правоохоронних органів, органами та установами виконання покарань, ЗМІ, громадськими організаціями тощо. Адже усі ці суб'єкти є учасниками процесів попередження та протидії злочинності у певній мірі, тому мають розуміти свою роль у здійсненні цієї діяльності та брати у ній активну участь.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лукашевич С. Ю., Бочарова К. А., Кападзе А. С. Сучасні теорії індивідуальної злочинної поведінки. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. 2016. Вип. 3(2). С. 76-79.

2. Марисюк К. Б. До питання про кримінологічне поняття «особа злочинця. Актуальні проблеми кримінального і кримінально-процесуального законодавства і практики його застосування: зб. тез доп. учасників регіон. «круглого столу». Хмельницький: ХІУП, 2002. С. 52–55.

3. Степанова Ю. П. Антисуспільна спрямованість у структурі особи засудженого рецидивіста. Актуальні проблеми держави і права. 2012. №67. С. 674-682.

4. Батиргарєєва В. С. Кримінологічна характеристика особи рецидивіста–учасника організованої злочинної групи. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2007. №16. С. 17-30.

5. Касько В. Місце методики розслідування злочинів, що вчиняються рецидивістами в системі методик розслідування. Юридичний вісник. 2014. №5. С. 263-268.

6. Головкін Б. М. Щодо причин рецидивонебезпечності кримінальної активності раніше судимих корисливих насильницьких злочинців. Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. Харків, 2009. Вип. 18. С. 102–115. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6573/1/Golovkin_102.pdf

Науковий керівник: к.ю.н., доц. С. Ю. Лукашевич